

Gęgawa *Anser anser* (Linnaeus, 1758)

Status. Nieliczny gatunek lęgowy. Liczebność populacji lęgowej w latach 2011-2020 wyniosła 591 par. Regularnie przelotny oraz coraz częściej i liczniej zimujący.

W dniach 7 I – 1 V 20018 w dolinie Słudwi obserwowano hybryda gęgawy z Branta sp. (Ł. Matyjasiak).

Środowisko. Gatunek gniazdujący głównie na stawach rybnych – 362 pary (61%), starorzeczach – 158 par (27%), ponadto zasiedlała torfianki – 61 par (10,3%) oraz zbiorniki wiejskie i miejskie – 10 par (1,7%).

Ptaki żerowały na polach, łąkach, jak stawach rybnych. Największe stada żerujących ptaków widywano na ścierniskach.

Pary gęgaw *Anser anser* (Fot. P. Waclawik)

Zmiany liczebności. Sapalski (1862) oraz Taczanowski (1888) uważali gęgawę za wyłącznie przelotną, a drugi z cytowanych autorów dodatkowo wskazuje na jej gniazdowanie w latach 1840.: „..przed pięćdziesięciu laty gnieździła się w Łęczyckiem po wielkich bagnach nad Bzurą.”. Według cytowanego autora, gęgawa **w połowie XIX** wieku miała być gatunkiem lęgowym tylko w tamtym rejonie, po czym zniknęła w wyniku osuszenia doliny Bzury.

Do roku 1938 przypuszczalnie nadal nie gniazdowała na omawianym obszarze, ponieważ Dunajewski (1938) podaje najbliższe stanowiska lęgowe w woj. poznańskim.

W latach 1960. gęgawy gniazdowały w dolinie Bzury: pod Łęczycą (Tranda 1964) oraz pod Łowiczem w roku 1968 (Tomiałojć 1972). O tym, że była wówczas bardzo rzadka świadczy ankieta przeprowadzona wśród myśliwych, w której nie wykazano lęgów w ówczesnym woj. mazowieckim (Dzięciołowski i Frankiewicz 1968). Prawdopodobnie lęgowe były na Błotach Brudzewickich jeszcze w latach 1960., przed melioracją tych bagien (Chmielewski i in. 1998).

W latach 1971-1982 na torfowiskach w okolicach Kter gniazdowało 3-12 par, po czym w wyniku melioracji w połowie lat 1980. liczebność spadła i w latach 1990. nieregularnie gniazdowały pojedyncze pary: w 1993 - 1p. lęgowa na łąkach k. Woli Kałkowskiej, 2-3 p. lęgowe k. Pećławic w r. 1992 (Chmielewski i in. 2005). Z kolei na stawach Rydwan i Okręt zarejestrowano wzrost liczby par z 2 w końcu lat 1970. do 30-35 w roku 1995 i 50-60 w roku 2003 (Markowski i Wojciechowski 1984, Wojciechowski, Janiszewski 2003). Na przełomie lat 1980. i 1990., gęgawy zasiedliły pozostałe kompleksy stawów rybnych: w Psarach, Walewicach i Borowie – poniżej 5 par na każdym z nich (Janiszewski i in. 2014). W roku 2003 liczebność gęgawy na omawianym obszarze wyniosła minimum 30 par, a w latach 2006-2008: około 73 pary (Janiszewski i in. 2014). Jednak w późniejszych latach nastąpił spadek liczebności do 20-26 par lęgowych w roku 2020 (Ł. Matyjasiak).

W roku 1979 stwierdzono stanowisko jednej pary na Bagnie Feliksówka (Torfowisko Chojny) pod Wołominem (K. Zachaj¹), które przez prawie 2 dekady było jedynym na wschód od Wisły. Ptaki gniazdowały tam do roku 1991, a w roku 2016 wykryto 3 pary (T. Wiewiórko).

W roku 1984 na stawach w Wałsnowie na SW skraju regionu, wykryto jedną lęgową parę (P. Kusiak).

W roku 1989 na zachodnim skraju regionu wykryto 2 kolejne stanowiska: J. Szczawińskie – 1 para (od 1991 - 3 pary) oraz stawy Sępowskie – 5 par (Każmierczak 1998).

W roku 1990 zarejestrowano pierwszą parę na stawach Bąkowcu, gdzie gniazdowała do roku 1995, po czym nastąpił wzrost liczebności do 6 par w roku 2003; 10 par w roku 2005; 11-13 par w roku 2006; spadek do 4-6 par w roku 2014 i wzrost do 6-9 w roku 2017 (Chmielewski i in. 2020). W tym roku lęgowa para również na stawach Piastów (J. Tabor, Chmielewski 1990) oraz Rydwan (L. Wiczorek).

W roku 1993 na Silnych Błotach pod Kwilnem widziano rodzinę (S. Chmielewski i in.), a następnie w roku 1994 stwierdzono lęgową parę oraz 2 pary w roku 2003 (P. Minias).

W roku 1994 rodzinę z 4 młodymi wykryto na stawach w Przybyszewie (S. Chmielewski). W dolinie Narwi po raz pierwszy zarejestrowano lęgowe gęgawy w roku 1994, w którym wykryto po 2 lęgowe pary na starorzeczach w ujściowym biegu Narwi: pod Skrzyszewem (A. Dmoch) oraz w ujściu Wkry do Narwi (M. Litwin i in.). W roku 1999 na tym ostatnim stanowisku zarejestrowano 8-9 par (M. Maniakowski i in.) a w roku 2002: 13 par (J. Dyczkowski i C. Pióro) oraz w roku 2003-2007: 15 par (R. Kraska). Również na przeciwległym skraju doliny, pod Jednaczewem koło Łomży już w kwietniu 1995 widywano pojedyncze pary, ale do gniazdowania doszło tam kilka lat później (A. Górski). W roku 2011 na odcinku Pułtusk-Łomża wykryto łącznie 26-28 par (Kasprzykowski i in. 2017), co łącznie z odcinkiem dolnym poniżej zapory w Dębem daje 45-47 par.

W latach 1995-1999 pojedyncze pary gęgawy zasiedliły stawy w Podlodowie (Brzozowa) i Kocku, a w roku 2007 gniazdowały na nich po 3 pary (S. Aftyka), a w roku 2016 - odpowiednio: 6 i 12 par (Ł. Matyjasiak).

W roku 1995 na stawach w Orońsku ptaki w okresie lęgowym zarejestrowano po raz pierwszy, jednak gniazdowanie – dopiero w roku 2007: 2 pary (Ł. Stępień); 2009- 17 par, w tym tylko 2 dwie lęgowe (T. Figarski) oraz w 2010 - 5 par lęgowych (Ł. Stępień).

W latach 2000-2003 gniazdowała jedna para na stawach w Raszynie, jakkolwiek pierwszych obserwacji tego gatunku w okresie lęgowym dokonano 1 VI 1990 – 5 os. (I. Mirowski). Dopiero po 10 latach wykazano pierwszy lęg (J. Zawadzki), a w latach 2004-2006: 2 pary; w roku 2007 – 3 pary; 2008-4 pary; 2009-10 par; 2018-11 par; 2017-15 par oraz 2019 - 23 pary (J. Zawadzki, M. Rejmer).

W roku 2002 pierwsza para zagnieżdziła się na stawach w Siedlcach (Goławski i in. 2010), na których w roku 2011 wykryto 20 lęgowych par (Dombrowski i in. 2012).

W roku 2004 na podtopionych łąkach na Bagnie „Pólka-Raciąż” pod Raciążem wykryto 8 dorosłych ptaków, a w pobliskim trzcinowisku co najmniej 8 Nielotnych młodych, ponadto nie wykluczono gniazdowania na torfiankach „Topiele”, gdzie gęgawy stwierdzano na początku kwietnia (Chmielewski 2004), a w roku 2015 – 3 pary (J. Rogacki).

W roku 2005 odnotowano pierwszy raz parę lęgową na stawach w Gostomi, chociaż już w r. 1994, 1996 i 2003 (S. Chmielewski, C. Iwańczuk) widywano pary ale bez młodych, w kolejnych latach 2009 do 2014 lęgowa jedna para a w 2017 aż 4 (K. Sieczak).

Począwszy od roku 2006 rejestruje się intensywne zasiedlanie stawów rybnych w skali całego regionu połączone z sukcesywnym wzrostem liczebności do roku 2020 na każdym zajęтым wcześniej kompleksie.

W roku 2006 pięć par gniazdowało na stawach w Wildze, gdzie zalatywały już ćwierć wieku wcześniej - w lipcu 1981 (A. Dombrowski, H. Kot). W roku 2009 było tam 7 par, a w roku 2010 – 8 par (Dombrowski i Łukaszewicz 2015) i w roku 2020 - 9 par (Ł. Matyjasiak) i w roku 2016 – 12-15 par (L. Kołaczek). Stawy Maciejowice gęgawy zasiedliły w roku 2006 - 3 pary (J. Błędowski); 5 par w roku 2008 (A. Dombrowski, M. Sikora), a 15 par w roku 2017 (L. Kołaczek) i 11 par w r. 2022 (S. Chmielewski). W roku 2006 para gęgaw zasiedliła stawy w Cieleśnicy na skraju doliny Bugu pod Janowem Podlaskim, a w roku 2010 gniazdowały tam 2 pary (M. Demianiuk, T. Grzybowski, J. Mydlak). W roku 2008 pierwsza para gęgaw zagnieżdżyła się na stawach w Szostku w dolinie Kostrzynia (Z. Kasprzykowski), a w roku 2021 gniazdowało tam 7 par (Dombrowski 2021), ponadto zagnieżdżyły się na stawach w Rykach - 2 pary, gdzie jednak liczebność do roku 2020 nie przekroczyła 4 par (D. Piechota). **W roku 2007** na stawach w Kotuniu pod Siedlcami zauważono pierwszego zaniepokojonego ptaka w okresie lęgowym, ale dopiero w roku 2015 zaczęły tam gniazdować (A. Parapura), jednak w latach 2018-2022 nie wyprowadziły młodych, jakkolwiek stale przebywały 2-3 pary (A. Dombrowski).

W roku 2007 gęgawy zasiedliły stawy w Kraśniczej Woli, gdzie w roku 2008 były 3 pary (A. Dmoch), a w 2010 – 2 pary i w roku 2016 – 3 pary (D. i J. Gawrońscy), a pierwszą (niełęgową) parę zarejestrowano w IV – V 1984 oraz w roku 1989 (I. Mirowski). Ponadto w roku 2007 zostały zasiedlone stawy na wschodzie regionu: w Charlejewie i Kawęczynie (C. Mitrus) oraz rozlewiska Mokre Łąki w Puszczy Kampinoskiej, na których w latach 2012-2020 gniazdowało 3-5 par (S. Matuszewski, A. Olszewski).

W dolinie Bugu gęgawy w okresie lęgowym pojawiały się od roku 1977 w ujściu Ugoszczy, następnie koło Bud Starych w roku 1983 (T. Smoleński, J. Zawadzki) oraz pod Kuligowem w roku 1986 (Chmielewski i in. 2004). W roku 1994 silnie zaniepokojoną parę widziano w maju na J. Bużysko pod Morzyczynem (T. Smoleński i R. Miciałkiewicz), jednak w latach 1998-1999 z pewnością nigdzie nie gniazdował (Dombrowski i in. 2013). Dopiero **w roku 2007** aż 5 par przypuszczalnie zagnieżdżyło się koło Bud (J. Zawadzki), a w roku 2009 koło wsi Brzuze i Zarzetka: łącznie 7 par (D. Michałowski). Dnia 19 IV 2010 na odcinku Rażny-Wywłoka naliczono aż 50 rozproszonych par, z czego ostatecznie zagnieżdżyły się tylko 2 pary (J. Zawadzki i in.). W roku 2013 w całej silnie zalanej dolinie gniazdowało 5 par, a w latach o przeciętnych warunkach hydrologicznych: 2014 - 41 par (Dombrowski i in. 2014) oraz w roku 2015: 52-58 par (Kasprzykowski i in. 2017).

W roku 2008 gęgawy stwierdzono na kolejnych stawach na wschodzie regionu - we wsi Jagodne/Gózd oraz w Trojanowie (R. Kuczborski), ponadto w roku 2008 obserwowano kilkanaście raczej niełęgowych par na stawach Gutocha w dolinie Płodownicy (M. Murawski), gdzie w roku 2009 obserwowano 3 rodziny (A. Goławski i Z. Kasprzykowski), a w roku 2016 - 4 pary (M. Murawski) oraz 10 par w roku 2019 (Ł. Matyjasiak).

W dolinie Wisły również w roku 2008 wykryte pierwsze łęgowe ptaki na starorzeczach: J. Kiełpińskie – 2 pary (P. Mirski) oraz jedną parę koło Kazunia, gdzie po 2 latach wykryto 2-3 pary (A. Olszewski), a na wysokości Podwierzbia i Tarnowa przebywały 2 pary bez młodych (M. Łukaszewicz). Pierwsze obserwacje par w sezonie łęgowym poczyniono już w roku 1984 na wyspach na wysokości Podwierzbia (A. Dombrowski), a także w 2006 – 3 pary niełęgowe na wysokości Kobylnicy (A. Różycki). W roku 2009 przypuszczalnie 1-2 łęgowe pary przebywały na wysokości wsi Łoje pod Dęblinem (Bukaciński i in. 2017) a na starorzeczu w Opatkowicach wykryto łęgową parę (Chmielewski 2020). W roku 2010 jedna para zagnieżdżyła się na wyspie pod Kępą Kamińską (P. Kozanecki) i dopiero w roku 2017 wykryto 2 pary na wysokości Mozolic (M. Rejmer).

W roku 2009 przyszła kolej na stawy w Ossowicach na zachodzie regionu – 4 pary (P. Boguszewski) oraz na wschodzie w Radoryżu – 2 pary, gdzie po 6 latach, w roku 2015 przebywało cały sezon 12 par, w tym 6 łęgowych (A. Dombrowski) i 22 pary w roku 2018 (L. Kołaczek). W roku 2008 dwie pary gęgaw zasiedliły zbiornik wiejski w Żelaznej w gminie Sadkowie (P. Boguszewski). Na Równinie Kurpiowskiej w latach 1987-89 niełęgowa, a w latach 2009-2011 notowano corocznie 3 pary w dolinie Pisy pomiędzy Samulami i Pupkami Górski i Trzcński (2011).

W latach 2010-2020 zostały zasiedlone zbiorniki w 23 nowych miejscach rozproszonych w całym regionie. Na szczególną uwagę zasługują dwa spośród nich, bo na nowych typach zbiorników. W roku 2012 został zasiedlony zalew miejski w Rawie Mazowieckiej (2016 r. – 6 par; 2020 - 17 par; 2022 - 20-21 par; P. Boguszewski).

W ostatniej pentadzie bardzo dynamicznie rozwijała się łęgowa populacja na stawach rybnych w dolinie górnej Pisi Gągolin (M. Matysiak). W roku 2016 występowała tylko na stawach w Borkach (2 pary), ale w roku 2017 oprócz 2 par w Borkach występowała jedna para na stawach Gnojna), a w roku 2019 gniazdowało łącznie 5 par: 3 pary (Borki), 2 pary (Gnojna). W roku 2020 populacja łącznie liczyła 7-9 par oraz 15 os. niełęgowych na stawach Gnojna, a w roku 2021 – łącznie 12-14 gniazdujących par (Borki i Gnojna) oraz pierwsza para w Grzegorzewicach i niełęgowa grupa licząca w sezonie łęgowym od 15 do 35 os. (M. Matysiak).

Wzrost liczebności populacji lęgowej gęgawy ma swoje odbicie również w okresie koczowań polęgowych i wędrowek jesiennych na często monitorowanych kompleksach stawów. Na pięciu kompleksach w dolinie Bzury (Walewice, Psary, Borów, Okręt i Rydwan) w roku 1989 na jesienne spotkanie przypadało średnio 10,1 os., ale w roku 2015 - 260, 8 os. (Chmielewski i Matyjasiak 2017, Wieczorek 1991).

Również nad Wisłą nastąpił silny wzrost częstości spotkań koczujących w lipcu ptaków, zanim zaczęły one gniazdować nad tą rzeką. W latach 1975-1985, w czasie letnich obozów w Pawłowicach dokonano tylko 2 takich obserwacji (Kot i in. 2017), ale w latach 2006-2008 stwierdzono ją 15-krotnie (R. Kozik i in.).

Z kolei w grudniu 1990, 2006 i 2008 na odcinku Wisły długości 195 km pomiędzy Dęblinem a Kępą Polską wykazano odpowiednio: 0, 0 i 113 ptaków, natomiast w marcu 1990, 2007 i 2009: 7, 41 i 75 os. (Dombrowski i Rowiński 2013).

Przyczyny zmian liczebności. Przypuszczalnie do roku 1981, kiedy były prowadzone wiosenne polowania na kaczory, był to czynnik utrudniający zajmowanie stanowisk lęgowych przez gęgawy, wówczas gatunek bardzo płochliwy i wrażliwy na polowania w sezonie lęgowym. Począwszy od roku 1982 znaczenie tego czynnika praktycznie zniknęło, a negatywne mogła być praktykowana od dawna podbieranie jaj i piskląt do hodowli. Jednak brak jest danych o skali tego procederu. Od ponad 2 dekad jest obserwowany trend wzrostowy połączony z zasiedlaniem nowych stanowisk i poszerzaniem zasięgu w kierunku wschodnim.

Ta pozytywna tendencja może być tłumaczona ocieplaniem klimatu i ptaki mogą obecnie coraz wcześniej gniazdować a straty na zimowiskach w czasie coraz łagodniejszych sezonów zimowych są z pewnością niższe niż dawniej.

Ponadto nastąpił wzrost liczby sztucznych zbiorników wodnych, szybko zarastających w wyniku silonej eutrofizacji siedlisk.

Ten wzrostowy trend może być przerywany naturalnymi czynnikami, zwłaszcza warunkami hydrologicznymi. Zarówno ekstremalnie niskie poziomy wód w zbiornikach wodnych jak i bardzo wysokie nie sprzyjają zakładaniu lęgów. Taką sytuację zarejestrowano w dolinie Bugu w okresie suchych lat 2017-2019 odznaczających się wyjątkowo niskim poziomem wód w starorzeczach po bezśnieżnych zimach. Natomiast w wyjątkowym roku 2013 zarejestrowano odwrotną sytuację związaną ze śnieżnym sezonem 2012/2013 i w efekcie bardzo wysokim poziomem wód w całej dolinie aż do końca maja, co spowodowało zanik większości

wcześniej znanych stanowisk w wyniku opuszczenia doliny przez niemal całą populację – zanotowano zaledwie 5 par w najpłytszych starorzeczach na skraju doliny (Dombrowski i in. 20...).

Do głównych czynników wpływających na silny wzrost populacji gęgawy w całej Europie zalicza się: zmniejszenie prześladowań, wzrost bazy pokarmowej dostarczanej przez nowoczesne rolnictwo oraz łagodne zimy w wyniku których ptaki zimują w pobliżu miejsc gniazdowania (Keller i in. 2020)

Rozmieszczenie i liczebność populacji lęgowej. Na stanowiskach lęgowych gęgawy pojawiały się w ostatnich latach już w końcu stycznia, przystępując bardzo wcześnie do gniazdowania. Pierwsze pary z pisklętami obserwowano już w końcu marca, np. 31 III 2016 para z 6 kilkudniowymi pisklętami na zbiorniku w Rawie Mazowieckiej (P. Boguszewski) oraz w końcu marca 2020 r. na stawach w Raszynie (P. Waclawik).

Gęgawy gniazdowały we wszystkich makroregionach (ryc. 6-1 i 6-2): **MAPY WYKONA A. Węgrzynowicz**

Nizina Północnomazowiecka: ok. 56 par, z największą populacją 26-28 par na starorzeczach Narwi powyżej Pułtusza (Kasprzykowski i in. 2017) oraz 10 par na stawach Gutocha w dolinie Płodownicy w roku 2019 i 2020 (Ł. Matyjasiak, M. Murawski) i 3 pary na Bagnie „Pólka-Raciąż” pod Raciążem w roku 2015 (J. Rogacki). Rozproszone stanowiska liczące 1-2 pary wykryto w pięciu miejscach.

Nizina Środkowomazowiecka – 321 par, w tym 169 na stawach oraz 115 na starorzeczach i 37 na torfiankach. Największa populacja licząca 73 pary w latach 2006-2008, zasiedlała stawy rybne w pradolinie Bzury (Okręt-Rydwan – 50 par, Borów – 10 par, Walewice - 5 par i Psary – 2 pary) oraz pobliskie torfowiska w dolinie Bzury - 6 par, w tym cztery koło Kter oraz dwie koło Pęcławic (Janiszewski i in. 2014). W dolinie Bugu poniżej Zgleczewa w roku 2015 wykryto łącznie 40 par (Kasprzykowski i in. 2017), a w dolinie Narwi poniżej zapory w Dębem do ujścia – 19 par. W dolinie Słudwi i Przysowy w roku 2011 stwierdzono 18-36 par (Chmielewski i in. 2013).

Ponadto znaczne populacje lęgowe na stawach rybnych wykryto w Raszynie – 23 pary w roku 2019 (M. Rejmer i J. Zawadzki) oraz w Bąkowcu: 11-13 par w roku 2006 (M. Łukaszewicz 2020) oraz po 12-13 par w Maciejowicach i w Wildze w roku 2017 (L. Kołaczek i Ł. Matyjasiak).

Rodzina gęgaw *Anser anser* (fot. M. Matysiak)

W Kampinoskim Parku Narodowym gęgawa występuje w czterech rejonach, w okolicach Brzozówki, Zaborówka, Lasocina oraz Karolinowa, w każdym z tych miejsc obserwowano od 1 do 3 lęgowych lub prawdopodobnie lęgowych, dodatkowo notowano pojedyncze stwierdzenia par w okresie lęgowym, które nie wykazywały cech lęgowości, w trakcie monitoringu obserwowano, w okresie lęgowym do 10 par gęgawy (Peplowska-Marczak 2016). Do tej pory całkowita liczebność lęgowej gęgawy w Parku szacowana była na 2 – 3 pary (Danyłow i in. 2012).

W dolinie Wisły na sześciu stanowiskach wykryto łącznie 12 par, w tym 8 na starorzeczach i 4 w korycie rzeki (P. Kozanecki, P. Mirski, A. Olszewski, M. Rejmer, A. Różycki).

W Warszawie stwierdzono w roku 2013 jedną parę lęgową na J. Zgorzała (Chmielewski i in. 2018). Na Zb. Domaniów w roku 2017 gniazdowały 3 pary (P. Malczyk).

Wzniesienia Południowomazowieckie: 86 par, w tym 63 na stawach rybnych i 13 na torfiankach oraz 9 na zbiornikach retencyjnych oraz jedna para na starorzeczu. Stawy w Rawie Mazowieckiej w roku 2020 zasiedlało 17 par, a zalew w tym mieście – 7 par. (P. Boguszewski). Liczebność łączna dla doliny górnej Pisi Gągoliny w roku 2021 wyniosła 12-14 par (stawy Borki i Gnojna) oraz stawy Grzegorzewice – jedna para. (M. Matysiak).

Nizina Południowopodlaska: 128 par, w tym 113 na stawach rybnych oraz 13 na starorzeczach Bugu i po jednej parze na torfiance i zbiorniku retencyjnym.

Fracja niełęgowa. Ponieważ gęgawa uzyskuje dojrzałość płciową dopiero w trzecim roku kalendarzowym (Sokołowski 1958), a wiele osobników nawet w czwartym (Hordowski 2018), takie ptaki tworzą frakcję niełégową, grupując się w trudno dostępnych miejscach. W roku 1988 zauważono pierwsze stada takich ptaków: 11 VII - 250 os. nad Bugiem w Mołożewie (SKO). Również ptaki, które utraciły lęgi tworzyły stada skupiające się w trudno dostępnych miejscach aż do całkowitego wypierzenia, które według Sokołowskiego (1958) trwa od maja do września. Przypuszczalnie ptaki takie mogły dołączać do stad niedojrzałych ptaków niełégowych.

Skupiska takie były coraz częściej widywane w miarę wzrostu wielkości regionalnej populacji lęgowej. Początkowo były one niewielkie np. 13 V 2001 – 108 os. w ujściu Wkry do Narwi (J. Dyczkowski), następnie 14 VII 2005 – 66 os. na stawach w Bąkowcu (M. Łukaszewicz); 29 VI 2008 – 130 os. a 9 VIII 2008 – 200 os. na stawach w Psarach (T. Bartos, A. Kleszcz). Na stawach w Psarach 27 VI 2015 przebywało 120 os. (Ł. Matyjasiak), a w Borowie 10 V 2014 r. - 300 os. (Sz. Kielan), jednak część ptaków opuściła to miejsce, bo w dniach 29 VI – 3 VIII przebywało tam 120 os. (Ł. Matyjasiak). Również na Równinie Kurpiowskiej rejestrowano niełęgowe ptaki w pełni sezonu: 30 V 2018 koło Lelisa stado 22 os. (M. Murawski). Również na Bagnie Pulwy w końcu czerwca 2020 przebywało 50 os. (E. Szczepankiewicz).

Największą koncentrację pierzających się ptaków przypuszczalnie złożonych głównie z ptaków niełégowych zarejestrowano 2 VIII 2015 na stawach w Borowie - 1500 os. (Ł. Matyjasiak). a w roku 2020 na stawach Gutocha w dolinie Płodownicy długo stacjonujące stado w dniach: 16 II (120 os.); 15 III (136 os.); 26 IV (140 os.) i 4 V (185 os.; M. Murawski i in.). Na Zb. Zegrzyńskim 27 V 2018 przebywało stado 13 os. (D. Kozłowski).

Również na wyspach na Wiśle gromadziły się niełęgowe gęgawy. Dnia 8 V 2016 stado 60 os. obserwowano na wysokości Dobrzykowa (P. Jabłoński). W roku 2018 stada gęgaw widziano w 2 miejscach: na wysokości Dobrzykowa: 1 V - 29 os. oraz 21 VII - 245 os., ponadto na wysokości Mozolic Małych 4 VIII – 110 os. (M. Rejmer).

Na stawach w dolinie Pisi Gągoliny w roku 2021 przebywała grupa 35 os. niełégowych ptaków (M. Matysiak).

W dniach 20 IV-30 VI 2020 r. frakcja niełęgowa w całym regionie liczyła łącznie ok. 1380 ptaków skupionych w 21 miejscach, gdzie przebywało od 30 do maksymalnie 185 ptaków.

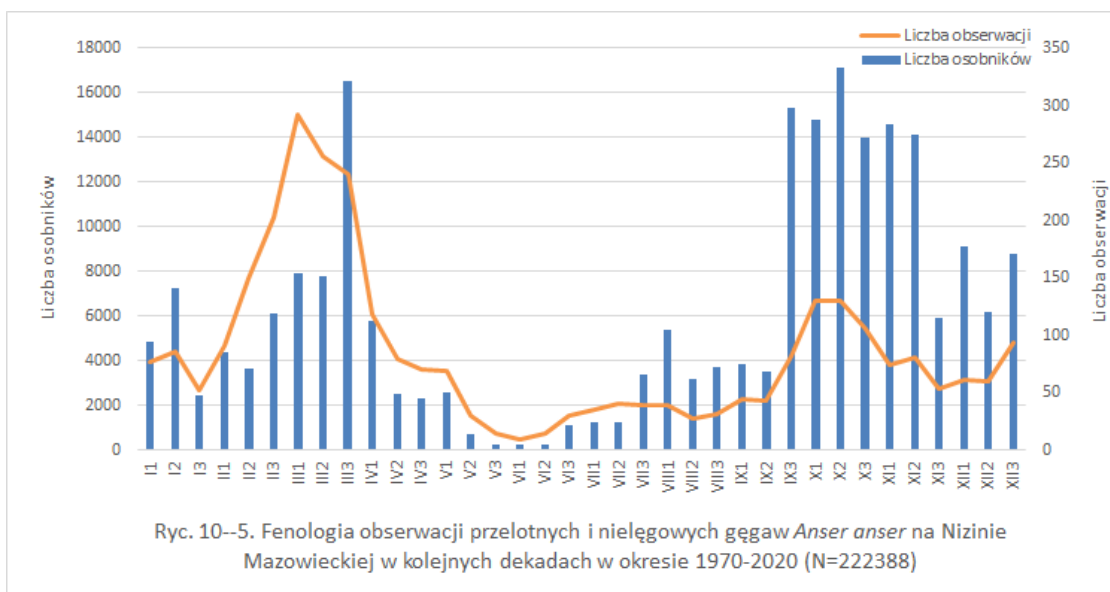
Noclegowiska. Ptaki lęgowe, pierzące się, czy stacjonujące w okresie migracji z reguły nocowały w pobliżu żerowisk. Największe dotychczas noclegowiska wykazano na stawach w Borowie, bo oprócz wcześniej wymienionego stada 1500 os. obserwowano tam 900 os. 25 IX 2015 (T. Musiał) oraz 1200 os. 11 VIII 2016 (K. Ślusarski). Również w okresie zimowym zarejestrowano nocujące ptaki, np. 23 II 2019 – 120 os. w dolinie Bugu koło Stasiopola. (E. Szczepankiewicz). W dolinie Płodownicy 26 IV 2020 gęgawy (137 os.) zgromadziły się o godz. 18.00 na łąkach na południe od stawów Gutocha (Murawski i Antczak 2020), gdzie przypuszczalnie nocowały.

Wędrowniki. Uwzględniając obserwacje ptaków migrujących oraz ptaków z frakcji niełęgowej w latach 1974-2020 zarejestrowano łącznie 222 388 os. w czasie 3054 stwierdzeń. Średnia liczebność ptaków na jednej obserwacji wyniosła 72,8 os.

W okresie wiosennych migracji (III-IV) zarejestrowano 23,2% osobników; V-VIII) – 11,4%; jesiennych migracji: IX-XI) – 42,7% a zimowym (XII-II) – 22,7% osobników.

Ze względu na obecność frakcji niełęgowej, coraz częstszego zimowania, a także bardzo wczesnego pojawiania się na stanowiskach lęgowych (początek lutego), bardzo trudno było odróżnić ptaki stacjonarne od zatrzymujących się w trakcie migracji. Dlatego przedstawione wartości należy traktować jako przybliżone.

Przełot wiosenny zaczynał się w lutym, w miarę ustępowania pokrywy lodowej i uległ silnemu przyspieszeniu w kolejnych dekadach, bowiem średnia data pierwszego pojawu wiosennego wyniosła: 1981-1990 (10 III); 1991-2000 (22 II); 2001-2010 (3 II); 2011-2020 (1 II).

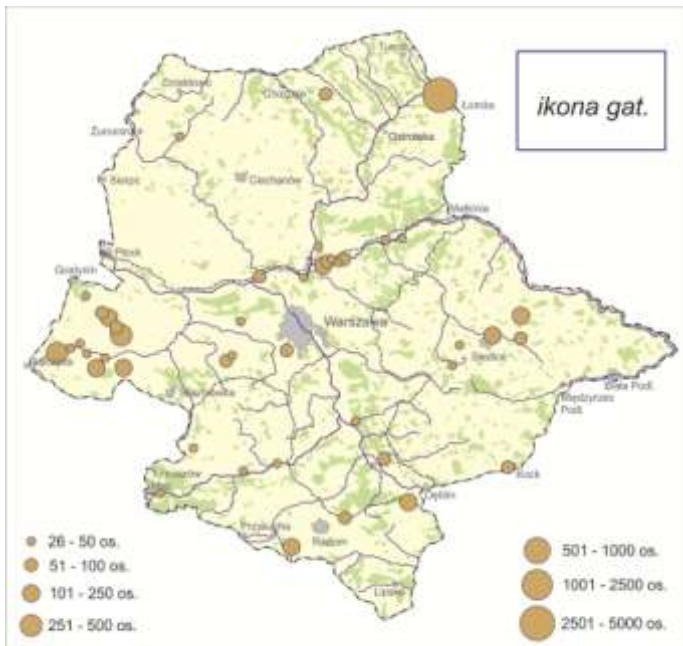
Wysoki przelot stad w kierunku wschodnim rejestrowano w ostatnich latach już w końcu stycznia, jednak duże stada dopiero począwszy od 2. dekady lutego: 17 II 1990 nad Strzyżewem w dolinie Krzny stado 180 os. (S. Śledź), a 18 II 2007 nad Popowem Kościelnym przeleciało łącznie 100 os w stadach do 30 os. (M. Rycak), ponadto 24 II 2008 nad Gliną koło Rzeczycy - 450 os. lecących również w kierunku wschodnim (M. Mucha). W 3. dekadzie lutego obserwowano znaczne stada do 500 os., a szczyt wiosennego przelotu przypadał na 3. dekadę marca (ryc. 10-5). Intensywność migracji spadała w kwietniu, ale lokalnie notowano na punkcie intensywny przelot - wyjątkowo intensywny, wysoki przelot obserwowano 1 IV 2006 – nad stawami w Bąkowcu przeleciało łącznie 1366 os., w tym największe stada 300 i 600 os. (M. Łukaszewicz).

Jeszcze w końcu kwietnia widywano wysoki przelot ostatnich stad gęgawy, np. 29 IV 2005 stado 21 os. nad Górkami w Puszczy Kampinoskiej (A. Olszewski). Wysoki przelot w kierunku wschodnim rejestrowano również w 2. połowie kwietnia: 19 IV 2018 nad Kuligowem w dolinie Bugu przeleciało stado 300 os. (D. Kozłowski).

Stadność. Średnia wielkość wiosennego stada w marcu-kwietniu wyniosła 40,6 os., a największa wartość przypadała na 3. dekadę marca – 69 os. (ryc. 10-6).

Ponieważ przelot wiosenny był bardzo dynamiczny, stada odpoczywających ptaków zarejestrowano tylko w 43 miejscach, a największe obserwowano od połowy lutego w dolinie Bzury, Słudwi i Przysowy oraz na stawach w pradolinie Bzury, a także w dolinie Narwi pod Łomżą oraz ujściowym odcinku Bugu (ryc. 10-6). W ujściowym odcinku Bugu w Stasiopolu 16 II 2015 przebywało 120 os. (E. Szczepankiewicz); 22 II 2014 – 500 os. k. Złakowa Borowego (R. Klimczak), 24 II 2008 – 450 os. k. m. Glina (M. Mucha), 24 II 2014 – 200 os. w ujściu Wkry (J. Rapczyński).

W marcu i kwietniu w dolinach Słudwi i Przysowy wielokrotnie spotykano po 500 ptaków odpoczywających gęgaw: 8 III 2009; 13 III 2011; 6 IV 2013; 10 III 2019 (T. Chodkiewicz, D. Kozłowski, J. Synowiecki, R. Klimczak i in.); a w dolinie Bzury koło wsi Ktery 25 III 2007 – również 500 os. (K. Myśliwiec i in.). Również znaczne były stada odpoczywające w dolinie Bugu: 360 os. w Mołożewie nad Bugiem 25 III 1988 (G. Pyziołek); 450 os. w Dręszewie 18 III 2018, a w ujściu Wkry do Narwi 11 III 2018 przebywało stado 270 os. (D. Kozłowski).

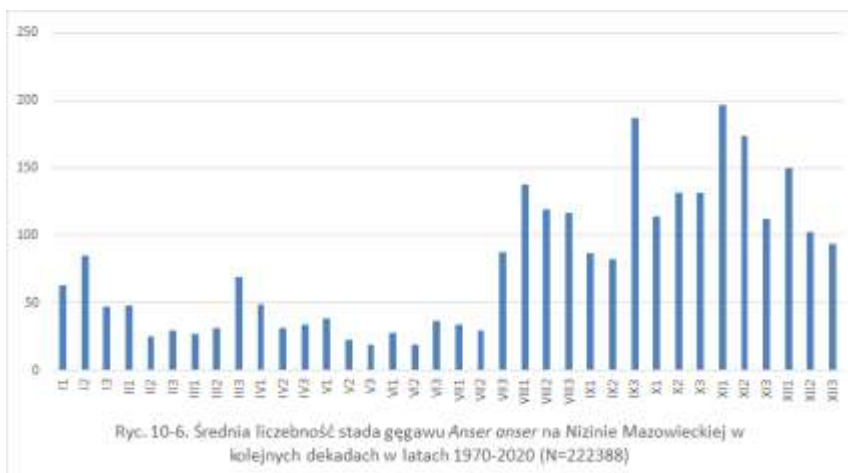

Rys. xx. Rozmieszczenie koncentracji postojowych gęgawy *Anser anser* w okresie wiosennym na Nizinie Mazowieckiej w latach 1...1-20..

Ryc. 10-6. Rozmieszczenie miejsc postojowych ...w okresie wiosennym (16 II – 31 IV) w latach ...-2020.

Na Kurpiach najczęściej ptaków stacjonowało na stawach Gutocha w dolinie Płodownicy w roku 2020: 16 II – 120 os., 5 III - 136 os. w tym ptaki sparowane; 26 IV – 138 os. na pobliskich łąkach i 4 V – 185 os. w dwóch stadach: 122 i 63 os. (Murawski i Antczak 2020). Z kolei dla doliny Omulwi cytowani autorzy podają największe stado wiosenne 77 os. 16 II 2019 pod Kopaczyskami.

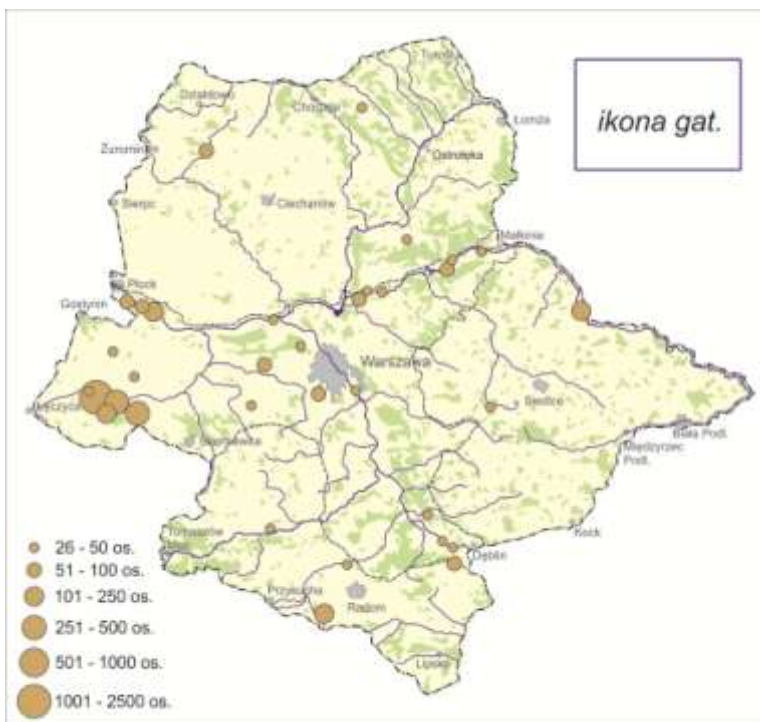
Na stawach w Siedlcach 28 III 2006 odpoczywało 840 os. w tym stado 700 os. (M. Łukaszewicz),

Ryc. 10-7. Średnia liczebność .....

Największe wiosenne stacjonujące stado, liczące 5000 os. zarejestrowano w 3 dek. marca, w szczycie przelotu: 31 III 2010 w dolinie Narwi pod Łomżą (M. Klisz i in.) na rozlewiskach Narwi k. Łomży (M. Klisz i in.), ponadto 2000 os. 30 III 2006 na Bagnie Całowanie (Merecz i Sobociński 2009).

Koczowania połęgowe. W okresie połęgowym, który zaczynał się bardzo wcześnie, bo zaraz po stracie lęgów, co na ogół następowało w końcu kwietnia i w maju, ptaki grupowały się w stada, które gromadziły się w 40-tu miejscach dotychczas zarejestrowanych w latach 2016-2020.

Rys. xx. Rozmieszczenie koncentracji postojowych gęgawy *Anser anser* w okresie połęgowym V-VIII na Nizinie Mazowieckiej w latach 19...-20..

Ryc. 10-8. Rozmieszczenie .....

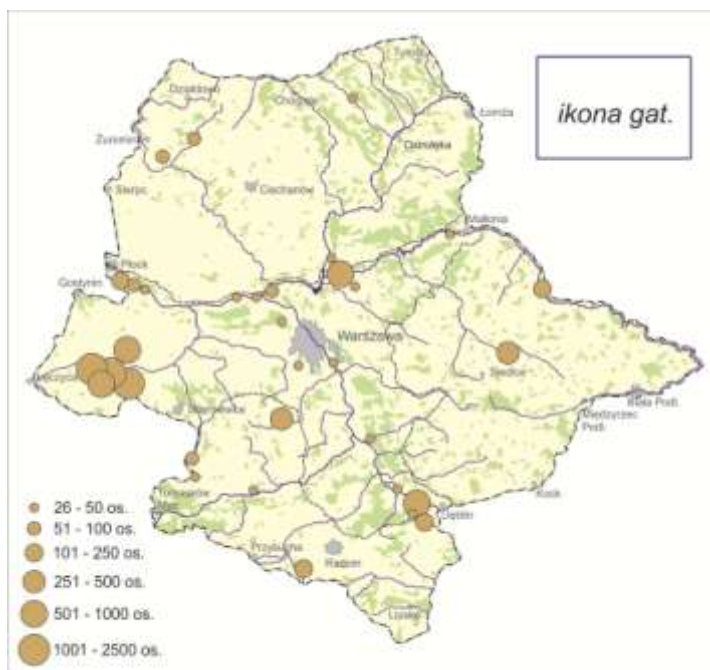
Zarówno ptaki lęgowe jak i z wcześniej omówionej frakcji niełęgowej odbywały w takich miejscach pierzenie przebywając na ogół do czterech miesięcy (maj-sierpień; ryc. 6-...) lub nawet do września, często towarzysząc rodzinom z młodymi (parami z sukcesem lęgowym). Na stawach w Walewicach w roku 2007 liczebność pierzących się ptaków wzrastała sukcesywnie od 1 V - 16 os., poprzez 18 VIII – 200 os., 26 VIII – 300 os. do 400 os. 30 IX (K. Musiał, K. Myśliwiec i in.), po czym spadła do 130 os. w dniach 4 XI i 9 XII (M. Zduniak).

Duże pierzające się skupiska gęgaw widziano na stawach w Borowie: 11 VIII 2016 – 1200 os. (K. Ślusarski) oraz 3 VIII 2019 – 1200 os. (Ł. Matyjasiak), w Walewicach: 7 IX 2014 – 1000 os. (T. Musiał i in.). Coraz większą rolę, jako „perzowiska” gęgawy odgrywa Wisła. Na wiślanych wyspach na wysokości Nowego Troszyna 15 VIII 2019 przebywało 250 os, a Wionczemina: 15 VIII 2020 - 170 os. oraz 20 IX 2020 - 415 os. (M. Rejmer). Również na warszawskim odcinku Wisły obserwowano we wrześniu – listopadzie 2020 r. do 20 os. (A. Szafranski).

Wysoki przelot jesienny zaczynał się w październiku. Pojawiały się wówczas pierwsze ptaki pochodzące z północnych rejonów Polski i Europy, Najwcześniej zarejestrowano wysoki i ukierunkowany przelot 24 IX 2017 - 500 os. w kierunku SE nad Korytnicą pod Węgrowem (A. Szafranski), ponadto stado liczące 760 os. 15 X 1995 wędrujące w kierunku zachodnim nad Królową Wolą w Puszczy Pilickiej (M. Maniakowski).

W okresie jesiennych przelotów liczebność sukcesywnie rosła do połowy listopada (ryc. 10-5). Uwzględniając największe kompleksy stawów w pradolinie Bzury (Okręt, Rydwan, Walewice, Borów i Psary) jesienią w latach 2016, 2018, 2019 i 2020 dynamika liczebności gęgaw była zróżnicowana w poszczególnych sezonach. W roku 2016 szczyt liczebności przypadł 12 XI (1800 os.) a w roku 2018 o miesiąc wcześniej, bo 14 X (2475 os.; Ł. Matyjasiak), natomiast w roku 2019 – 29 IX (5000 os. w Walewicach; D. Kozłowski), a w roku 2020 – 22 IX (2900 os., w tym 2750 w Walewicach; Ł. Matyjasiak).

Migrujące ptaki zatrzymywały się w 34 miejscach, położonych głównie w zachodniej części regionu (ryc. 10-8, 10-9).

Rys. xx. Rozmieszczenie koncentracji postojowych gęgawy *Anser anser* w okresie jesiennym na Nizinie Mazowieckiej w latach 19...-20..

Ryc. 10-9. Rozmieszczenie .....jesiennym.....

Stadność. Średnia wielkość jesiennego (październik-listopad) stada wynosiła 140 osobników, a najwyższa była w 1. Dekadzie listopada – 197 os. (ryc. 10-6). Wyjątkowo duże stada stacjonowały na stawach w pradolinie Bzury: 1300 os. 13 X 2007 na stawie Okręt, gdzie już 29 X przebywało 2-krotnie mniej, bo 650 os. (D. Kowalczyk), ponadto na stawach w Borowie: 10 X 2009 - 1100 os. (A. i Ł. Kleszcz) oraz 31 X 2013 – 1600 os. (K. Ślusarski i in.) i na stawach w Walewicach: 11 X 2014 – 1500 os. (S. Turowski i in.) oraz 18 XI 2015 – 1800 os. (Ł. Matyjasiak).

Również na Wiśle odpoczywały znaczne stada z największym 650 os. 1 X 2016 na wyspie koło Mozolic Małych (M. Rejmer).

Okres przebywania. Jesienne stada często stacjonowały do grudnia, np. 4 XII 2011 na stawach w Borowie odpoczywało 850 os. (T. i K. Musiał), a 5 XII 2016 w Walewicach - 1000 os. (K. Ślusarski) oraz 6 XII 2020 w Borowie – 2000 os. (B. Łukaszewicz). Ponadto obserwowano pojedyncze ptaki lub pary gęgaw trzymające się całą jesień, np. 2 osobniki przebywały na stawach w Raszynie w dniach 25 IX - 2 XI 2008 (J. Zawadzki).

Zimowanie. Za właściwe zimowanie przyjęto okres 16 XII – 15 II, jakkolwiek niektóre obserwacje z końca grudnia oraz 1. połowy lutego mogły dotyczyć ptaków migrujących. Jednak takie uproszczenie jest bardziej właściwe, niż uznanie za zimowanie ptaków z całego grudnia i lutego.

Pierwszych obserwacji zimujących ptaków dokonano 4 i 5 I 1958 na Wiśle na wysokości ujścia Świdra (Luniak 1971), potem, dopiero 23 I 1983 5 i 3 ptaki k. Maciejowic (A. Dombrowski) a następnie w połowie stycznia 1984 - 2 os. nad Wkrą (A. Brzozowski) i 21 I 1984 4 os. nad Bugiem k. Ogrodnik (S. Chmielewski, M. Szymkiewicz).

Kolejna zimowa obserwacja była dokonana dwa lata później 27 I 1986 – 2 os. nad Narwią (Rzępała i in. 1999) i następna 1 II 1989 – 5 os. nad Pilicą (Chmielewski 1997) oraz 7 II 1989 – 3 i 2 os. na stawach Okręt i w Walewicach w pradolinie Bzury (L. Wieczorek) i 13 I 1990 nad Pilicą – 1 os. na wysokość Łęgonic (Chmielewski 1997) oraz 29 XII 1990 nad Narwią pod Małą Czartorią (A. Dmoch).

W kolejnych sezonach zimowych dokonywano nielicznych obserwacji, bo 1-2 w sezonie: w roku 1991 tylko dwukrotnie: 12 I – 2 os. nad Wisłą poniżej Burakowa (P. Matyjasiak) oraz 19 I – 1 os. na Pilicy pod Łęgonicami (Chmielewski 1997), a w roku 1992 zaledwie jedna obserwacja z 15 II nad Zb. Zegrzyńskim (A. Brzozowski). W roku 1993 nie zarejestrowano zimujących gęgaw, a w roku 1994 były ich tylko dwie, w tym duże stado 250 os. 2 II w Sługocicach w dolinie Pilicy (J. Sosnowski), natomiast w latach 1995-1998 nie obserwowano gęgaw w przyjętym okresie zimowym, a w roku 1999 tylko jeden raz, w roku 2000 – dwukrotnie, 2001 – jeden raz i 2002 - pięciokrotnie, a w latach 2003-2004 nie zarejestrowano zimujących gęgaw.

Dopiero począwszy od roku 2005 gęgawy były corocznie widywane w okresie połowa grudnia-połowa lutego, jakkolwiek w bardzo różnym natężeniu. W roku 2007: 10-krotnie, w roku 2013: 25-krotnie, w roku 2015: 54-krotnie; w roku 2020: 71-krotnie. W tym ostatnim roku zarejestrowano rekordową liczebność 7219 osobników, ze średnią wielkością stada wynoszącą 101,7 os.

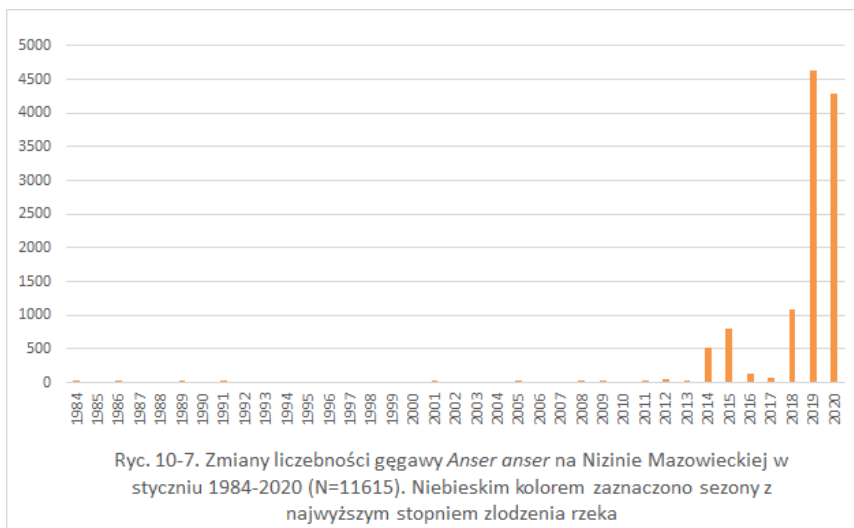
W przyjętym okresie zimowym w latach 1984 – 2020 obserwowano gęgawy 502 razy w liczebności łącznej 33852 os.

W połowie stycznia 1984-2020 gęgawa zimowała w coraz większej liczebności (ryc. 10-10).

W połowie stycznia 1984 zarejestrowano 6 os. a w ostatnim roku (2020) – 4292 os.

Począwszy od roku 2017 obserwowano duże stada zimujących gęgaw: 480 os. 6 I 2017 w Kuligowie (E. Szczepankiewicz).

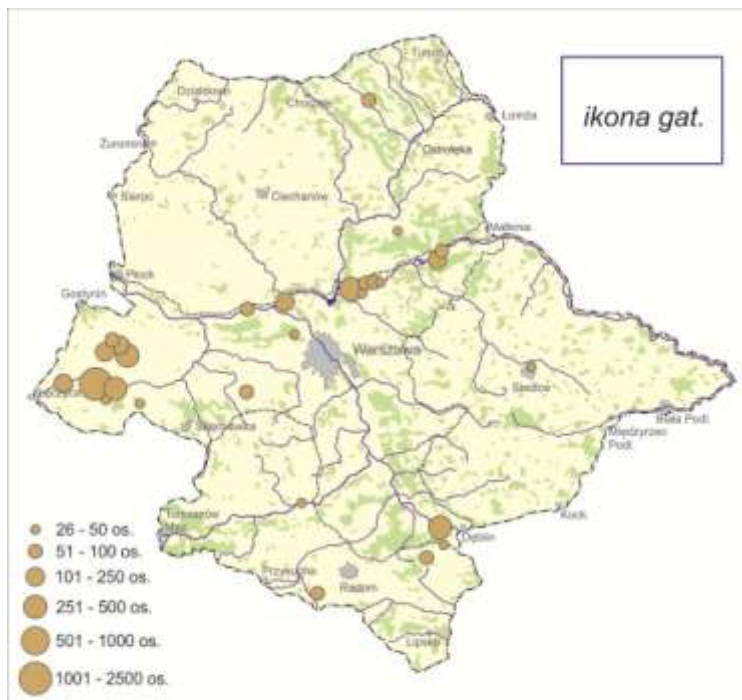

Ryc. 10-10. Zmiany liczebności .....

Największe zimowiska zarejestrowano 12 I 2019 w 2 miejscach: nad Wisłą pod Staszowem w gm. Kozienice – 3000 os. (M. Łukaszewicz) oraz w ujściowym odcinku Bugu koło Czarnowa – 1200 os. (E. Szczepankiewicz). Ponadto 2000 os. 28 XII 2020 na stawach w Borowie (B. Łukaszewicz) oraz po 750 os. 27 XII 2020 nad dolnym Bugiem w Somiance (M. Twardowski) i w Stasiopolu (E. Szczepankiewicz).

Zimująca gęgawa *Anser anser* (Fot. P. Waclawik).

Rys. xx. Rozmieszczenie koncentracji postojowych gęgawy *Anser anser* w okresie zimowym na Nizinie Mazowieckiej w latach 19...-20..

Ryc. 10-11. Rozmieszczenie .....

Na wschodzie regionu większe stada rejestrowano dopiero od roku 2011: na stawach w Siedlcach 9 I 2011 - 24 os. i 16 XII 2020 - 80 os. (A. Goławski).

Ponad pół roku (26 XII 1999 -29 VII 2000) jeden osobnik przebywał na Pilicy pod tamą w Smardzewicach (M. Ciach).

W dniach 7 I – 1 V 20018 w dolinie Słudwi obserwowano hybryda gęgawy z branta sp. (Ł. Matyjasiak).

Para gęgaw *Anser anser* w czasie śnieżnej zamieci (fot. M. Matysiak).

¹ W opracowaniu Gromadzki i Wieloch (1983) błędnie podano rok 1980 i nazwisko obserwatora

Streszczenie. Nieliczny gatunek lęgowy - w latach 2011-2020 gniazdowało 591 par. Regularnie przelotny oraz coraz częściej i liczniej zimujący. Gatunek gniazdujący głównie na stawach rybnych – 362 pary (61%), starorzeczach – 158 par (27%), ponadto zasiedlała torfianki – 61 par (10,3%) oraz zbiorniki wiejskie i miejskie – 10 par (1,7%). Ptaki żerowały na polach, łąkach, jak i groblach stawów. Największe stada żerujących ptaków widywano na ścierniskach.

Andrzej Dombrowski i Sławomir Chmielewski

Literatura

Chmielewski S. 1997. Przeloty i zimowanie ptaków na dolnej Pilicy. Kulon. 2: 129-166.

Chmielewski S., Tabor J., Tabor M., Tabor A. 1998. Ziemia Radomska i Kielecka. W: J. Krogulec (red.). Ptaki łąk i mokradeł Polski (Stan populacji, zagrożenia i perspektywy ochrony. IUCN Poland, Warszawa 229-262.

Chmielewski S. 2004. Zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Pólka-Raciąż”. M-ŚTO.

Chmielewski S., Tabor J., Kowalski M. 2005. Awifauna doliny Bzury. Roczn. Nauk. Pol. Tow. Ochr. Przyr. „Salamandra”. 9: 15-48.

Chmielewski S., Matyjasik Ł. 2017. Migracja ptaków wodno-błotnych na stawach w Dolinie Bzury. Kulon 22: 83-105.

J., Figat E., Jeziorski J., Marczak D., Olech B., Olszewski A. Okołów G., Peplowska-Marczak D., Siwak. A. 2012. Operat Ochrony Fauny. Biblioteka Kampinoskiego Parku Narodowego, Izabelin (maszyn.).

Dombrowski A., Chmielewski S., Kasprzykowski Z., Rzępała M., Wereszczyńska A. 2003. Zgrupowania ptaków wodno-błotnych na stawach rybnych Niziny Mazowieckiej w okresie połęgowych koczowań. *Kulon* 8: 47-62.

Dombrowski A., Keller M., Kot. H., Rowiński P. 2017c. Zimowanie ptaków wodno-błotnych na Wiśle między Dęblinem a Płockiem w latach 1984-2010. W: Keller M., Kot. H., Dombrowski A., Rowiński P., Chmielewski S., Bukaciński D.(red.). *Ptaki środkowej Wisły*. M-ŚTO, Pionki, s. 599-632.

Dzięciołowski R., Frankiewicz E. 1968. Wiosenne gęsi. *Łowiec Pol.* 7: 4-5.

Goławski A. 2014. Awifauna rezerwatu Stawy Siedleckie. W: Falkowski M. i in. (red.) *Bogactwo przyrodnicze rezerwatu Stawy Siedleckie*, Siedlce: 163-196.

Górski A., Trzciniński K. 2011. Awifauna lęgowa południowo-wschodniej części Puszczy Kurpiowskiej w latach 1987-2011. *Kulon* 16: 1-40

Janiszewski T., Podlaszczuk P., Wojciechowski Z. 2014. Ptaki lęgowe OSO Pradolina Warszawsko-Berlińska PLB 100001, Tow. Przyr. Ziemi Łódzkiej, Łódź.

Keller V., Herrando S., Vorisek P. et al. 2020. *European Breeding Bird Atlas 2: Distribution, Abundance and Change*. European Bird Census Council & Lynx Edicions, Barcelona.

Matyjasiak P., Kraska R., Olszewski A., Sidelnik M. 2017. Zgrupowania ptaków wodno-błotnych kampinoskiego odcinka Wisły w różnych okresach fenologicznych w latach 2000-2010. W: Keller M., Kot. H., Dombrowski A., Rowiński P., Chmielewski S., Bukaciński D.(red.). *Ptaki środkowej Wisły*. M-ŚTO, Pionki, s.469-519.

Murawski M., Antczak K. 2020. Wiosenna migracja gęsi na Równinie Kurpiowskiej w latach 2008-2020. *Kulon* 25: 93-116.

Peplowska-Marczak, D. 2016. Liczebność i dynamika populacji ptaków terenów otwartych Kampinoskiego Parku Narodowego. *Parki nar. Rez. Przyr.*, 35,3: 27-51.

Rzępała M., Kasprzykowski Z., Goławski A., Górski A., Dmoch A. 1999. Awifauna Doliny Dolnej Narwi. *Not. Orn.* 40: 23-44.

Taczanowski W. 1882. *Ptaki krajowe*, Tom I, Kraków.

Wieczorek L. 1991. msc. Charakterystyka zgrupowań ptaków wodno-błotnych stawów rybnych Pradoliny Bzury w cyklu rocznym. Praca magisterska wyk. w Zakł. Ekol. i Ochr. Środ. WSR - P w Siedlcach.